

Sebestyén Mihály

Múlt és múlt

*

*Régen volt emberek ügyes-bajos dolgairól
és jószágairól*

IMPRESS KIADÓ
MAROSVÁSÁRHELY, 1995

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

Szülővárosomnak

Az 1616-os nevezetes oklevélben, mellyel Bethlen Gábor fejedelem április 29-ről keltezve a szabad királyi városok sorába emelte Székely- vagy Marosvásárhelyt, a kancellária több más szabadságjog mellett a következőket is kikötötte: "*Mint hogy a törvény nem létiben bármely város olyan, mint a test lélek nélkül, s feloszlik, a város bíróját, hűtes polgárait, egész lakosságát nemcsak az eddig szokásos törvényeiben meghadja és megerősíti, hanem szabadalmat ad azon helyben hagyott szokásokra, törvényekre, kiváltságokra, zászlóval, pecséttel élhetésekre, mint más királyi városoknak is.*" (Benkő Károly, a múlt századi marosvásárhelyi várostörténész és levéltárnok fordításából idéztünk, ti. a rangemelési diploma latinul íródott, hogy minden rangú és rendű európai halandó értsen belőle.)

A város eladdig ugyanis jobbára a szokásjog alapján élt és gyarapodott; törvényei, ha voltak, s miért ne alkottak volna elődeink szabályokat, a székelység jogszokásaiban gyökereztek, anélkül, hogy írásba foglalták volna azokat a helyi törvénytudók, Vásárhely vezető testülete. A cél mindenkor — az élet elviselhetősége, a (köz)rend fenntartása — valamilyen, a többség által elfogadott szabályozottság, a városi intézmények működőképességének biztosítása volt: a lét- és vagyonbiztonság, az önkormányzati döntések végrehajtásának szavatolása, magának Marosvásárhely önkormányzatának cselekvőképessége, a céhek termelékenységének megőrzése, bővítése vagy meghatározott szinten tartása, az állapotok konzerválása.

Írásba csak a privilégiumokat (vásártartási jog, saját bíraskodás, adómentesség stb.) foglalták, melyek a közösséget mintegy kiemelték a környező falvak jelentéktelenségéből. Am ezek a kiváltságlevelek a közösségen kívül születtek — noha annak akaratát, óhaját emelték törvényerőre —, az erdélyi vajda, a királyi vagy a fejedelmi hatalom adományozta a székelyvásárhelyieknek, ugyanezek a fórumok erősítették meg a korábbi keletűeket a város kérésére pecsétes levéllel időről-időre.

A 17. század elejétől fogva azonban a polgárok egyeteme, a város közössége — kivált mindenkori vezetői — úgy érezték, hogy felette szükség lenne a tanács és főbírói döntések írásos megőrkítésére is. Más szavakkal: a város **belső jogalkotása során megszülető törvények szabályzatba foglalása sürgetővé, mondhatni korparancsá vált.** Hiszen minden közösség a saját normái, értékei szerint kíván élni, s e törekvés alól a **forgalmas székelyföldi vásárhely, a Maros menti mezőváros sem volt kivétel.** Így is mondhatnók, a középkor végi/újkori városi demokrácia első bátortalan lépéseinek, írásos dokumentumainak lehetünk tanúi a városi határozatok, tanácsai döntések sorozata.

Vásárhely "házi szabályai" — a legkorábbi fennmaradt törvénykönyv — 1604-gyel kezdődik, Borsos Tamás városbíróságának idejéből. Címe: *Leges seu Decreta Oppidi Székelyi Vasarhelyi* [Székelyvásárhely mezőváros törvényei avagy rendeletei]. A komor cím mögött azonban hiába keressük a jogi kódexekre jellemző rendszerességet, a szörszálhasogatást, a csűrész-csavarást, a fiskálisok jellemző eljárását. A gyűjtemény sokkal inkább az alkalmasszülte rendelkezések, városi határozatok, tanácsai döntések sorozata. A "törvény" az élet mögött kullog vagy lohol, azt akarja utolérni, szabályok, partok közé szorítani. Lapjairól derül ki, hogy a székely vásárváros élén az évente megválasztott bíró áll, mellette hattagú — a polgárok tekintélyesebbjéből — kijelölt tanács, valamint a jegyző ügyködött. Amíg emezek a köztisztviséget hordozzák, a városi terhek alól mentesülnek; adót vetnek ki és szednek be, bíraskodnak a civisek és a nem szabadállításuk felett. Közgyűléseiket 1649-től nem tarthatják másutt, csak a tanácsházán, azelőtt ugyanis a főbíró a maga portájára is összehívhatta a hat esküdöt polgárt. (Az 1604-es városi szabály még úgy rendelkezett, hogy "*az polgár és az notarius minden héten*

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

három nap, hétfőn, kedden, pénteken tartozik hivatalan a bíró házához menni sub poena fl. 1 — vagyis egy forint büntetés terhe mellett —; egyéb nap nem tartozik hivatalan, de ha mikor az bíró hivatja az polgárt és az nem jó, fl.1 az bírsága, excepte — kivéve — ha hirtelen nem találják meg.")

A zárójel előtti megszorítástól csak akkor tekintenek el, ha a bírót betegség kötné ágyához, de a döntéshozó polgárok hamarsággal hozzáfűzik e kivételhez, hogy azzal a választott személy ne abutáljon, vissza ne éljen. A városi közpénzeket a bíró a maga házánál őrizze, s arról számadással éljen a tanács színe előtt a városházán. A várban, melynek építése éppen ezekben az esztendőben kezdődött el Vásárhely fölött, a ferences barátok egykori templomát újabb bástyákkal és falakkal kerítik körbe, a lakosság máris magazinumot (élelmiszerraktárakat) emelt. Minthogy itt helyezte biztonságba féltett egyetemesait, az emelkedő falak mögött, a bástyákban halmozták fel az élelmiszerkészleteket és muníciót, de a fegyvereket is ostrom, városégés, éhínség esetére, azért a várbeli raktárak és a tanácsházának kulcsait négy, a tanács kebeléből kijelölt esküdt polgár hordozza magánál. (Ezek szerint tehát a városháza is a várba települt át a 17. század derekára.) A főbíró a közjövedelmekhez és -vagyonhoz kizárólag az esküdtekkel egyetértésben nyúlhat.

A fenti hét férfi köré csoportosult a tulajdonképpeni **belső tanács** meghatározott közigazgatási feladatokkal (pl. malombiztos, vásári felügyelő, a Maros-hidak felügyelője stb.) és egy másik nagyobb létszámú szintén választott testület, az ún. **külső tanács**, melynek nagysága nem volt pontosan megszabva. Húsz és ötven személy között váltakozott, ugyanis Marosvásárhely lakosságához mérten nem lehetett felállítani egy százastanácsot (az ún. **centrumvirátust**), mint a népesebb városokban, Nagyszebenben, Brassóban vagy Kolozsvárott. A külső tanács, melyet a "város népének", mások szemátoroknak mondanak az egykorú iratok, szintén a település módosabb polgáraiból alakult, ám sokkal kevesebbet hallat magáról, mint a bíró és az esküdt polgárok, a jegyző vagy a belső tanács, ugyanis a valódi hatalom az utóbbiak kezében futott össze. Tulajdonképpen csak akkor figyelünk fel a külsők létezésére, amikor a két testület egymással meghasonul, s az ellentétek sokszor összebékíthetetlennek látszanak, évekig izgalomban tartják a várost.

Hiányoznak viszont az említett "házi szabályok" sorából a minden részletre figyelő artikulusok, megszorítások, a rendszeres kimunkáltság. A joghézagokon pedig keresztülbújik az élet, a viszálykodások és veszekedések, az áskálódás, az emberi gyarlóság és hataloméhség, a kapzsiság és törtetés.

Egyetlenkedik a bíró a tanácsosokkal, a város vezetői egymás között, a polgárok pártokra szakadnak, mindenki úgy tartja társait a markában, hogy tud róluk valami cégéres vétket és viszont, amit alkalomadtán közhírré tesz, (fel)jelent, panaszlevélben fed föl. Az efféle "átvilágítások", talán mondanunk sem kell, nem maradnak következmények nélkül. Olyannyira, hogy 1672-ben a város tanácsa egyenesen Apaffi Mihály fejedelemtől kér igazságtételt. A fejedelem bölcsen megfontolja a haragos felek kibékítésének esélyeit, ám egyelőre megelégszik egy dörgedelmes hangú intővel: *"Ennek előtte is már egynehány ízben, mind bizonyos leveleink, s mind pedig írásink által parancsoltuk volt hűségteknek, hogy supersedeáljanak elkezdett rebelliseknek [hagyják abba a lázadást, zenebonát] ... az eddig való szokás szerint ott való tisztjeiktől függenek".* Ám úgy látszik sem az Isten ígjét, sem a fejedelem parancsolatát nem veszik komolyan a vásárhelyiek, hiszen, mondja Apaffi, naponta újabb és újabb ártalmas mozgalmak támadnak a város kebelében. Ha le nem csendesednek, akkor *"írjuk ez házához való kötelességünket, hogy valakik ez parancsolatunk ellen máskívvül cselekesznek, abban az helyben bizony együl-együl vasban veretjük, mert az ajónk előtt a példa, hogy az [meg]hasonlász mi hasznót hozzan akármely házának is"* (Radnót, 1672. szeptember 16.).

Az esztendő utolsó hónapjaiban, mintha minden intő hasztalan lenne, a dolgok odáig fajulnak — épp küszöbön áll az új városi előljárók megválasztása —, hogy Apaffi Mi-

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

hály a hozzá befutott újabb sirámok, észrevételek, följelentések és vádaskodások hatására vizsgálóbizottságot rendel Marosvásárhelyre.

Egy magát megnevezni nem óhajtó civis, az események szemtanúja és vélhetően résztvevője is, hol részletező, hol csak homályos általánosságokban mozgó feljegyzéseiben krónikáját kínálja ennek az 1672-vel kezdődő és évekig tartó, hol fellobbanó, hol csak pislákoló vizzálykodásnak. *"Ebben az 1672. esztendőben — írja — ez marosvásárhelyi község pártot üte a bíró [Szócs Zsigmond], tanácsok és [az esküdt] polgárok ellen. Sok kívánságokat punktumokban tettenek fel, amelyeket kívánnak a tanácstól"*. A nemes magisztrátus azonban a pontokba foglalt sérelmekről hallani sem akar. A háttérben, ahogy a sorok közül kivillan a valódi ok, a városi vagyón hűtlen kezelése állott, s annak fogyása jócskán nyugtalanította a közvéleményt. A panaszosok nem hagyják magukat szélesöporni, egyenesen a fejedelem udvaráig futnak gyanújokkal. Erdély jószágügyi directorától — azaz ügyészétől — Szentiványi Sámueltól kérnek számvevőket, hogy a könyveléshez értő deákok derítsék föl az elprédált javak mértékét, és készítsenek minderről hiteles jegyzőkönyvet. Szentiványi helyt ad a panaszosok kérésének, ki is küldi a számvevő deákokat ellenőrzésre. A számvizsgálók nem csupán alaposan átforgatják a városi könyveket, de az eskü alatt bevett vallomásokból kigyűjtik a huszonöt tagú tanácsra vonatkozó összes panaszokat: *"ki mit tud vallani a bíróra, polgárookra és az egész tanácsra"* azt mind feljegyzik.

Természetesen a tanács sem marad tétlen, s bár krónikásunk elhallgatja, szinte hihetetlen, hogy ne éltek volna viszontvadásokkal, ne védekeztek volna, avagy ne szóltak volna egy-két kerestelen rágalmat és valós adatot a külső tanács tagjairól. Dolgukban magabiztosak, hiszen, láttuk korábban figyelembe se vették a nyughatatlan civisek punktumait. Mindaddig nem is történik érdembeli változás, míg Csapai István deák, a tanács egyik tagja, írástudó, egykori jegyző *"a tanácsot el [nem] árulta és a városiak népéhez állott"*. A váratlan fordulat új helyzetet teremtett, hiszen Csapai kiválása a hatalom táborából rést ütött az addig dolyfős előljárárság macacskodásán, ugyanis a nótárius sokat tudhat, amit eddig a bíró és hívei nem kötöttek a város orrára.

Szentiványi számvevő deákjai tarsolyukban a panaszok sokaságával érkeznek vissza a fejedelemhez, aki akkor éppen Radnóton mulat, alig félnapi járóföldre Marosvásárhelytől, a Rákócziak által lakályosra átépített Maros parti kastélyban. A beszámoló hallatlan úgy dönt, hogy magához kéreti mindkét felet, a tanácsot testületileg, az elégedetlenkedők közül pedig ugyanannyi embert. *"Midőn mindkét részről álmentek, ott a palotán szemben lévén egymással, igen sokat litigálódtak [porlekedtek]. De semmi dolog végbe nem mehetett, mivel sok időt foglalt volna be az terhes dolog, hanem a fejedelem hazaküldötte őket mind oly véggel, hogy bizonyos commissarius urakat [megbízottakat] bocsát be Ónagysága azon dolgoknak eligazítására ez jelenvaló esztendőben megeseendő december 10-én."*

Valóban, Fehérvárra hazatérve, Apaffi Mihály kiállítatja a kancelláriával a megbízóleveleket, s a komisszáriusok feltűnően megleghangú levélben tudósítják még szeptember végén az érintetteket: *"Kegyelmesen parancsolja Ónagysága, hogy az kegyelmelek között levő egyeneltenségeknek lecsendesítésére az kegyelmelek városába mennének"* a kitűzött határnapon. Hangsúlyozzuk, feltűnően szívélyes a megbízottak értesítése, *"jóakaró uráinknak, barátinknak"* titulálják az egymásra kigyót-békát kiáltó vásárhelyi polgárokat. A barátság még a levél záradékában is visszhangot vet, ugyanis a három kinevezett biztos mint *"kegyelmelek szeretettel szolgáló barátai"*-két ajánlja magát a község figyelmébe.

Hogy kiket tisztelhetünk bennük? Nem közönséges, földönfutó hivatalnokok, hiszen egyikük Bethlen János, az ország kancellárja, az ismert történetíró, Fehér vármegye főispánja (fia majd 1679-ben a marosvásárhelyi vártemplomba temetteti el; a végtisztegető teljesítő fiú sem teljesen ismeretlen tollforgató, neve Bethlen Miklós, emlékiró, utóbb ugyancsak kancellár...). Másikuk Daczó János, csíki főkapitány, Bethlen Já-

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

nos bizalmas jó barátja, hosszabb ideig volt Erdélyország portai főkövete, végül harmadikuk tapasztalt szász királybíró, a segesvár-széki **Michael Sigismundi**. Az ügy fontosságát jelzi, hogy a fejedelem meghatalmazottai az ország mindhárom nációnak hívták Vásárhelyre a megbékélés kimunkálására. Decemberben aztán útnak is eredtek. A város erején felüli pompával fogadta őket: a tanácsbeliek ötven lovast állítottak ki, az ellentábor — nyilvánvaló letromfolási szándékkal — százhusz lovassal és legalább ugyanennyi gyaloggal vonult Bethlen Jánosék elé a város határába. A találkozás pillanatában ez utóbbiak protestációt is átnyújtanak a komisszáriusoknak, jelezvén, hogy nem tekintik őket vizsgálóbizottságnak, hanem kizárólag békebíráknak!

Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, amikor feltételezzük, hogy a radnóti "litigálás" idején és utána a tanács kijátszotta aduit, melyek szintén terhelőek lehetnek, a lármázó elégedetlenkedőknek sem állott teljesen rendben a szénájuk. Emezek azt várták a békéltetőktől, hogy jobb tárgyalási esélyeket teremtenek számukra a főbíróval szemben, aztán ők — a város — az Apaffi embereinek elmenetele után neki láthatnak a derekasabb alkunak. Végére is, gondolhatták, Vásárhely belső ügyeit intézzék a honiak. Az erődemonstráció, a biztosok fényűzőbb fogadása már részben elérte célját, ugyanis Bethlen Jánost, Dacót és a segesvári királybírókat az egyik leghangosabban ágáló külső tanácsbeli, **Kovács István** házánál helyezték el. (Nevét érdemes megjegyezni, ugyanis azok közé számláljuk, akik majd a legtöbbször említettnek történetünk során **Csapai Istvánnal és Egyed Istvánnal** együtt.)

Furcsa helyzet alakult ki, amely aztán változó és állandó szereplőkkel a következő esztendőknél megismétlődik: a belső tanács a városházán, a külső tanácsbeliek pedig valamelyik párthívők szállásán ülnek össze. Akad egy harmadik tábor is — a névtelen vásárhelyi krónikás is inkább ezekhez húzott —, akik lélekben, rokonszenvben a bíróhoz és a belső tanácshoz állnak közelebb, de nem kívántak belebonyolódni a vitákba. Várakoztak, latolgatták az esélyeket, és levélben fordulnak Bethlen Jánosékhoz, hogy róluk ne essék szó, ők ugyanis mindenben vétleneek, tehát kérik, hogy "ne bestelenítessenek". A felek hol személyesen, hol választott követeik útján járulnak a biztosok elé, küldöncök jönnek és távoznak, folyik az alkudozás, a hiúságok vására.

Három nap, december 10-13. között a viszálykodó városfelek meghallgatásával múlt az idő. A biztosok jegyzetelnek, mérlegelnek, orvoszert keresnek a szünni nem akaró vádaskodásokra, egymásra mutogatásra. December 13-án végre kijelentik, hogy "jó egyezésre és amicabilis compositiora [barátságos szerződésre] vittük mind az két fél".

A megegyezés szövegét már közel egy századdal ezelőtt közzétette Szádeczky Lajos a *Székelváltár* negyedik kötetében, és bár azóta született egy-két közlemény Vásárhely 17. századáról is, a szakemberek valahogyan elsiklottak fölötte, alig vagy egyáltalán nem méltatták figyelemre, ugyanis az oklevél regesztája, rövid tartalmi kivonata, mellyel a dokumentumot megfejezte a kiadó, semmitmondó, félrevezető.

Ha ugyanis valaki belemélyed az öreg artikulásokba, azonnal szemébe szökik, hogy az 1672-es egyezségokmány tulajdonképpen a város önkormányzati jogkörét határolja körül meglehetősen pontosan, olyan jogi mintát kínál, amely a századok óta bevált brassai, nagyszebeni vagy kolozsvári statutumokhoz kívánja hajlítani a marosvásárhelyit is. Az okmányt tíz nappal később a fejedelem Gyulafehérvárott jóvá is hagyta, aláírásával szentesítette.

Második pontja a városban uralkodó kínos-pörös állapotokról árulkodik: "ha valaki egyik a másikának valami kárt tett, vagyon a törvénynek útja, s keresse a szerint, hogyha pedig valaki másokat cégéres véteken élőnek ítélni, léssen a városnak directora [ügyész], racione officii [hivatalból] megkeresheti az olyakat". A városnak tehát nincs még külön ügyészi hivatala, gazdasági ellenőrző szerve, a feljelentésekre a magisztrátus ül össze, kihallgatja a tanukat és vallomásaik alapján dönt, esetleg kiegészítő vizsgálato-

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

kat is foganatosít, mint erről a városi jegyzőkönyvek, a protokollumok tudósítanak napról napra, évről évre.

A fejedelmi tanács, az országgyűlés lehetőleg távol tartja magát a városok belügyeitől, mostanában különben sem érne rá Vásárhely kebelbéli háborúságaival foglalkozni, ugyanis a politikai közvéleményt, a rendeket Teleki Mihály főgenerális és az ifjú Thököly Imre között kirobbant személyi konfliktus köti le: a magyarországi kurucmozgalom, Teleki batizvasvári veresége a labancokkal szemben, s a bújdosók, a Magyarországról Erdélybe szorult kurucok szeretnének megszabadulni Teleki Mihály ügyködése alól, hogy könnyebben, s főleg sikeresebben intézhessenek támadást a császáriak ellen. Az ország politikai elitjét a törökök követeléseinek kielégítése vagy óvatos leszerelése foglalkoztatja, a fejedelemség taktikázó külpolitikai irányvonala a fennmaradó húsz esztendőre, amit még a történelem felkínált az önálló országnak, a fejedelemségnek, most van kialakulóban. Persze ott volna a Fejedelmi Tábla, a legfelső törvényszék, bár a peres ügyekben maga a fejedelmi tanács és a kancellária is szokott ítéletet mondani, de minek oly felső instanciáig fölcitálni a feleket, ha egy háromtagú, tekintélyes férfiakból álló bizottság is egyezséget csikarhat ki az egymás ellen fúvó vásárhelyi polgároktól.

A komisszáriusok sietnek tisztázni, hogy a város eddig hozott szabályaival és a nyert privilégiumokkal egyezően, azoknak tiszteletben tartásával kívánnak eljárni, hiszén a jogok és előjogok *"bontogatása nem privata personákat — azaz magánszemélyeket — illet"*. A bizottság feladata arra korlátozódik, hogy *"az ökegyelmek között fennforgó egyenetlenségek, egymás becsületit megsértő szók"* a jövőben *"köztök fenn ne maradjanak"*. Más szavakkal, látszólag beérik a békéltető szereppel.

Mindez azonban csak afféle csitítgatás, mintha orvos kábítaná, érzéstelenítené a beteget műtét előtt, ugyanis a harmadik paragrafustól kezdve a biztosok a dolgok velejére térnek rá, a derekasabb esetekbe bocsátkoznak könyökig-vállig.

"Szükséges — okoskodnak Bethlen uraimék, s mi már-már látjuk valamelyikük fölemelt mutatóujját, a céhmesterek és tőzsérek egyetértő bólogatását, mindazokét, akik haragszanak a városbíróra és cinkostársaira — hogy a bíró, 6 polgár [azaz esküdt] és a notárius mellé választassék a közönséges gondviselésnek segítségére negyven ember." Csúpn negyven és nem száz, mint másútt, *"mivel az városnak mennyiségéhez képest száz ember nem reméljük, hogy illendőképpen kitelhessék.[...] Tisztekre nézve Senatusnak hivattathatnak, ha az név tetszik ökegyelmeknek, és azzal a névvel különböztessenek meg a bíróból, hat polgárból és notáriusból álló tanácstól"*. Feladatuk szintűgy a városi ügyek intézése lenne.

A szenátusi testület egyik tagja *"legyen mintegy szószóló, akinek kötelességében járjon, hogy amikor a bíró és tanács egyben ül, ő is jelen legyen, amely dolgokról tanácskoznak, annak meghallgatására, és ha olyan terhes dolog kerül elő, amelyre szükségesnek ítéli a Senatusnak convocálását [összehívását] az [vagyis a szószóló] convocálja és a Senatusal együtt igazítsák el az oly derék dolgot."*

Cselesen megfogalmazott "népképviselőt", ugyanis a szenátus jogköre szűkebb, a tanácsulések nélküle folyhat, s a szenátorok csak azokon jelenhetnek meg, hozhatnak döntést, hol főbenjáró dolgokat tárgyal a tanács, s csupán akkor, ha a szószóló fontosnak ítéli a napirendi pontokat, minek okáért összedoboltatja a negyvenférfiakat. Természetesen a polgár, akit műhelye, boltja, földje legalább annyira foglalkoztat, mint a közügyek, nem rendelkezik szabadon saját idejével, minden csekélységért amúgy sem menne föl a tanácsházára, azért van ott szószólója, hogy a kiváló esetekről tudósítsa őt — amolyan szeme, füle és nyelve legyen a városnak. Ennek felette a szószóló is esendő ember, s bíró uraimék pontosan tudhatták, hogy minden emberfiának vagyon valami gyengesége, ára, mellyel megszarolható vagy megvásárolható, személyes érdekei bizony elidegeníthetik attól a közösségtől, melynek nevében hivatalból föl kellene lépnie.

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

Am a polgárok ajka nem sokáig görbülhetett le csalódottságában, ha rögtön felfogták körmönfont távoltartásukat a város vezetésétől, mert az okmány következő cikkelye egy már létező gyakorlatot emelt törvényerőre (ajánlott elfogadásra), így biztosítva a városi hatalomban való részesedés váltógazdaságát: *"Szükséges az is, [hogy] a bíró és a polgárok minden karácsonban búcsúzzanak, hogy ne láttassanak a város nyakán, azoknak kedvek ellen uralkodni"*. A felszusszanás akár teljes megkönnyebbülést is hozhatna, ha nem működne Vásárhelyen is a kormányzás folytonosságának máig is élő dogmája. Egyszerűbb 17. századi mondatfűzésben így ölt testet ez a tantétel: *"Mindazáltal nekünk úgy tetszik jó lelkiismerettel, nagy romlására esnék és kárára a városnak, ha egyszersmind az egész tanácsot az város elbocsátaná, és oly emberekre bízna a dolgot, akik éppen új emberek lévén, benne nem forgottak"*. Éppen ezért ajánlják *"igen jól megfontolja ökegyelmek, polgárságból kicsiny dologért embert ki ne hagyjanak, legalább pedig felét a tanácsnak meghagyják, ha valami részét holmi dologért megváltoztatják is. A választás pedig legyen mind a polgár [esküdt], s mind a negyven emberről álló Senatus suffragiuma [szavazata] által."* Ez a rendszer mintegy erdélyi előképe némelyik nyugat-európai vagy amerikai választási szisztémának.

Elsőként magának a bírónak illik kibúcsúznia, de a városi tanács szabadságában áll újból megválasztani a leköszönőt. A gyakorlat azt mutatja, hogy átlag háromszor-négy-szer hívták vissza egy-egy újabb esztendőre a régi városbíró, ha nem azonnal, de a következő karácsonyban rendszerint.

Az esküdtek számában *"ha mi héja esik, vagy halál által, vagy egyéb akadály által"*, a külső negyvenes szenátusból kell egy újat beválasztani. A külső tanács ilyformán afféle előszobája a városi hatalomnak, a testületbe jelölt és bejutott cívisek itt tanulhatják meg, miként kell forogni a közügyekben, hogyan kell hívekre, barátokra s ellenségekre szert tenni, kapcsolatot teremteni.

A magisztrátus legkényesebb feladata minden korban az adók kivetése és behajtása. Erdély aranykorának napja leáldozóban, a független fejedelemség ifjabb Rákóczy György utolsó esztendeitől fogva lassan halódik, ebből következőleg a tanácsí embe- reknek nem sok választásuk marad: az országgyűlések — kettő-három is egy esztendőben — mind az adók kiróvása körül forognak, egyre nagyobb terhek hárulnak a három nemes nációra, köztük a székelysége is.

1670-ben az ország gyűlése ötezer tallért vetett ki a székelyekre a következő esztendő portai adójának fejében, majd '71 márciusában rendkívüli adóban ennek felette még hatszáz forintot, azaz háromszáz tallért kérnek. Az összeg azonban távolról sem elég a török étvágyának kielégítésére, ezért Apaffi Mihály kölcsönt is fölvesz több tekintélyes és gazdag alattvalójától, köztük a vásárhelyi bíróviselt **Szilágyi Császár Jánostól, Egyedi Istvántól** és ismerősüinktől, **Kovács István** polgártól 100-100 császári tallér értékben. 1672-re szintén ötezeret rónak ki a székelysége, de mert júliusban a fényesarcú szultán a lengyelek ellen hadat indított, élelmiszert is követelnek Erdélytől, s a diéta gyorsan szétporciózza a terheket: városunk például öt szekér élelt köteles szállítani, midőn a székely székek egészségnek hetvenkilenc szekérrel kell hozzájárulnia a hadjárat sikeréhez. Udvarhely városának — összehasonlításként — csupán egy szekérderék eleséget kell kiszállítania a lengyel határra. Névtelen polgárunk azt is feljegyezi, hogy minden hét kapuszámra (portára) egy-egy társzekeret kellett megrakni, ezekhez hozzáadandó hat-hat ökör és két-két béres, akik hajtsák a hatökrös szekereket, vigyék az örölt búzát és az árpát. A hajtóknak hópénzt adtak, hogy fönnmarthassák magukat a hosszú úton és a török táborában. A vásárhelyi hadtáp 1672. augusztus 3-án eredt el, és éppen a Szent Márton-napi sokadalomra, november 11-ére érkezett vissza, szekerek és ökrök nélkül...

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

A rendek tehát az ország gyűlésében egyre lejjebb és lejjebb osztották az adót, a székekre, járásokra, városokra és falvakra, a polgárok pedig mást sem cselekszenek, mint fanciesali orccával fizetnek, sóhajtoznak, haladékat vagy adómentességet kérnek, felétte nagy kárvallásukra, nyomorúságukra hivatkoznak — inkább joggal, mint jogtalanul.

Pontosítsunk: a tanács a dolgok kényelmesebbik részét ragadta meg, a kivetést, míg behajtása magukra a lakosokra, a perceptorokra hárult. *"Ugyanakkor a polgárok közül rendeljenek amennyit elégségesnek ítélnék az adók felszedésére — javasolják a biztosok a városnak — akik [mármost az adószedők] következendő karácsonban a tanácsban és negyven emberből álló Senatusnak jelenlétében tartoznak számot adni"* a befolyt és elköltött összegek felől.

Az általános gazdasági hanyatlás közepette Marosvásárhely polgárainak fizetőképessége is megcsappant, ezt még a fejedelmi bizottságnak is el kell ismernie, így hát az előljárók köteleességévé teszik *"hogy mostan kevesebb kapuról adóván a város, mintsem régente — például Bethlen Gábor és a Rákócziak aranyidejében — azért az adó is kisebb legyen a szegénységen"*. A szabad királyi városok egyenesen a fejedelemnek adóztak, s a diéta minden kapuról 18 tallért rendelt felszedni a hetvenes években a portai adón kívül.

Adómentességet élveztek a hivatalban levő előljárók (a bíró, az esküdt polgár és a jegyző, *"kinek éjjel-nappal elég dolgok van a város szolgálatja mellett"*), valamint a *"bírósgyviselt már megöregedett...személyek"*. Ugyancsak mentesültek a teherviselés alól azok a vásárhelyi katonáskodó férfiak, akik személyesen a fejedelem hívására vonulnak hadba, akiket a város állít ki a rendelt kapuszám szerint, s élvezzenek kedvezményt azok is, mondja az egyezségokmány, akik maguk helyett saját költségükön fogadnak zsoldost.

A biztosok kísérletet tesznek a helyi és az országos törvények összehangolására, ahogy ma mondanók, a jogharmonizációra. Ha ugyanis korábban majdnem minden privilégiummal rendelkező település a maga szokásjoga, saját rendszabályai szerint igyekezett boldogulni, ami a mai ésszel nehezen felfogható, áttekinthetetlen jogdszűngelt eredményezett, akkor a 17. századtól a fejedelmek, az uralkodók, majd a gubernium arra törekedtek a korszerűbb államiság eszméjétől vezetette, no meg a mindennapi gyakorlat megkönnyítése érdekében, hogy *"a törvénytétel dolgában [...] tartoznak ökegyelmek is az ország bevött törvényeihez szabni a magok törvényeket is"*. Ez a kikötés viszont, emlékezzünk, ellentmond mindannak, amit Bethlen János és társai siettek lezögezni az okmány legelejen, hogy ti. a város megőrizheti a maga törvényeit és bevett szokásait ezután is.

A papmarasztalás és a lelkészek meghívása, a harangozás rendje — Vásárhelyt akkoriban jóformán csak magyar kálvinisták és kevés számú katolikus lakja —, a malomjövödelmek felszedése, az erdők és mezők tilalmasban tartása (a középkor végi/újkori ökológiai gondviselés tanúbizonyságaként) és egyéb, a település közügyeit illető dolgokban a tanács és a szenátus *"tegyen renevelést felőlek"*. Ugyancsak a közösség, jelesül a céhek dolga, hogy a városiak erőfeszítései nyomán felépült vár bástyáinak és védműveinek őrzését, karbantartását megoldja. (Az ötszögletű erődítmény bástyáit a vargák, a szabók, a mészárosok, a szűcsök és kádárok, valamint a lakatosok és ötvösök céhe tartotta fenn egyedül vagy valamelyik más céhvel közösen.)

A székely településeken még érvényben vannak az ún. **nyílföldek** évenkénti újraosztása. Más szavakkal szólva, senkinek sincsen — néhány privilégizált személyen kívül — állandó birtoka, az egyes földdarabokat sorshúzással juttatták ugyanis a polgárok po-szessziójába. Természetesen a primoroknak és lőrőknek, a székely főembereknek több járt, mint a gyalogszékelyeknek vagy puskásoknak. A városi önkormányzat tagjai is csupán hivatalviselésük idejére kapnak egy-egy állandó földet, ún. **öregföldet**. Amint

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

kilépnek tisztükből, visszavetlencik ugyanolyan rendű és rangú cívisökké, mint korábban. A vármegyei birtokrendszerre modellként tekintő komisszáriusok meghagyják a városnak, hogy a sorshúzásos rendszernek hátat fordítsanak, törekedjenek az állandó birtoktartás kialakítására, meghonosítására. Marossszék, mint a középkori polgárosodás útján legtovább eljutott székely törvényhatóság, korábban is kapott efféle utasításokat, s bár voltak szép számmal adomány- és örökbirtokok a szék területén, mégsem lehetett teljességében meggyökereztetni azokat a tulajdonosi viszonyokat, amelyek a királyi vármegyékben már századok óta megszokottak voltak. A székely székben a beavatkozás megtört a városlakók, a szabad székelyek, a jogszokáshoz görcsösen ragaszkodók ellenállásán, idegenkedésén, félelmén.

Legutoljára 1672. február 10-én Apaffi Mihály Fogarasból kénytelen belátni egy levelében, hogy a város nem akar a nemességgel élni, vagyis lakói nem óhajtanak változtatni a földek időszakos újrafelosztásán. Bár az országyűlésre halasztotta a kérdés eldöntését, "mindazon által mostan magoktól marusvásárhelyi híveinktől megtaláltatván — írja a fejedelem — értjük magokat az nemesedéshez való kedvetlenkedéseket, az mint hogy instálnak is alázatosan azon, hogy régi szokott privilégiumokban és rendtartásokban megtartsanak, kiknek kívánságokra kegyelmes tekintetünk lévén, a megnevesítésekhez is magok kedvetlenségét látván, fejedelmi kegyelmességünkben az levelünk által azon marusvásárhelyi híveinket observáljuk [figyelmeztetjük], hogy eddig való állapotokban, privilégiumokban és rendtartásokban megtartjuk, és magunktól magokat, nem lévén kedvek hozzá, az megnevesedésre nem kényszerítjük s erőltetjük" őket.

A nyílföldek rendszeres kipurcellázásában a székely szabadságjogok fennmaradását, az egyenlőség (addigra már javarészt fiktívvé vált) elvét látták, s ezek megszüntetése nagy társadalmi és gazdasági feszültséghez vezethet, hitték és hirdették; a földek szabad adás-vétele, örökség útján való megszerzése pedig méginkább felszaporítaná a városban az idegenek (nemesek, kiváltságos kereskedők, más vallásúak) számát, akikkel szemben a cívis társadalom körömszakadtáig védte városi jogelőnyeit, monopóliumait.

1673. áprilisában például — az egyezséget követő tavaszon — a város alsó végében, a Maros melletti "kétláb" földeken osztottak szét tíz ölnyi területet azoknak a polgároknak, akik három forintnyi városi adót fizettek (a legnagyobb adófizető polgárok); nyolc ölet a harmadfél forintosoknak; hét ölet a kétforintosoknak, a másfeleseknek pedig hatot. "Azután egy-egy nyilat a régi szokás szerint az egy forintos adójú embereknek", adja tudtunkra a 17. századi névtelen városi krónikás. 1674-ben a tisztségviselők öregföldjeinek nagyságát szabták meg a felsővárosi nyílföldek szétosztásával párhuzamosan, hogy az indulatok erejéből elvegyenek valamit, s hogy túl nagy birtokok ki ne alakulhassanak, ami sértette volna a polgárok igazságérzetét.

Marosvásárhely a 17. század utolsó harmadában, noha népessége visszaesett, így is a maga 2000-2500 adófizető polgárával még mindig a Székelyföld legjelentősebb települése, az egyetlen, amely 1616 óta a szabad királyi város rangjával büszkélkedhet székelyföldi társai között. És lakói között mindenféle jellem, természet fellelhető. "Mivel ilyen feles ember között — ennyiféle városlakó nép között, fordíthatnánk világosabbra a mondatot — lehetetlenség, [hogy] minden ember jámborul viselje magát, megkívántatik, [hogy] a város válasszon egy emberséges embert a polgárok közül, aki hívassék a város directorának", azaz ügyészének, s hivatalból járjon el "az gonosztevők és egyéb vétkesek ellen [...], igazságosan munkálkodjék hivatala és tisztségének elvesztése terhe alatt".

Bár a vásárhelyi polgárok mindezen pontokra "szabad jó akaratjuk szerint reámenvén", megígérték a fenti kikötések betartását, hiszen a pontok egy része amúgy is bevett gyakorlat volt a városi közigazgatásban, a végzésnek mindenezek ellenére mégsem lett foganatja.

A szabad királyi város ilyen részletes alkotmánya, noha az egyezségokmányt a nagyságos fejedelem is megerősítette 1672 karácsonyának előestéjén, nem került be a Boross Tamás főbíróság idején megkezdett *Leges seu Decreta* gyűjteménybe.

VIZSÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

Miért?

Elsősorban azért, mert nem a várostól eredt, nem az önkormányzat akaratát tükrözte, több ponton is a fejedelmi kancellária elgondolásait közvetítette, s ezek ellenkeztek a város bevett jogszokásaival. De volt még egy oka, amely olykor minden mást elsöpör: az emberi összeférhetetlenség, hiúság és kicsinyesség változtatták az egyezséget értéktelen árkuispapírrá.

A vizsálykodás, a civódás természetrajzához tartozik, hogy elegyengetése csak a re-gényes históriákban megy egyik napról a másikra, az író, az elbeszélő egyszerűen el-metszi a belharcok szövevényét, és gyakorlott kézzel eldolgozza a kilógó fércet, leke-rekíti a történetet, homályba borítja a továbbiakat, sejteti, hogy minden véget ért, három ponttal meghosszabítja az érdektelen jövőig. A valóságban — legyen az bármi-lyen avitt — az élők továbbcipelik sérelmeiket és kicsinyes győzelmeiket, a haragok, pörlekedések fel-fellobbannak, évekig parázslanak. Marosvásárhely közönsége sem maradt mentes e balvégzet súlyától. A nemes ország méltóságai hazautaztak, Vásárhely látszólag porba fulladt a hátuk megett, de sűrű felhők mögött-alatt az indulatok megint fölcsaptak.

Azon a télen szinte szemernyi hó sem hullott, Apaffi száraz naplójában annyit jegyzett föl, hogy 1673 januárjában már sokhelyütt szántottak, olyan enyhe volt az idő, de egyetlen sort sem találunk Marosvásárhely válságáról, mint ahogy Bethlen János visszaemlékezéseiben, az *Erdély történetében* sincs szó erről az eseményről. Csak találgatni tudjuk a hallgatás okát, talán az országos ügyekhez képest valóban helyi érdekű konfliktusról van szó, melyet a "nagy történelem" nem is tart említésre érdemesnek. Az utókor történés-zének azonban kötelessége foglalkozni ezzel, hiszen a kis történelmekből áll össze az országos históriai múlt képe.

A legvérmesebb békebontogatók nem szüntek meg a tanács ellen ágálni, gyűlölséget és gyanút szítani. Mit tesz ilyenkor egy városi magisztrátus, mely látva látja, hogy te-kintélyének épülete romladozik, hull róla a vakolat és hatalmi máz? Újól panasszal fordul a fejedelemhez, levélben keresi meg Bethlen Jánost, a kancelláriust. *"Meghara-gudván a fejedelem, a commissio által mindjárt hívatta"* a zenebona-csinálókat, Csapai István deákot, Szürcei Györgyöt és Veres Jánost karácsony szombatján, azaz december 24-én. Nincs ünnepi hangulat, békés áhítat, a városi ügyek nem tűrnek halasztást, hiszen a vásárhelyiek panasa kezd bosszantóvá nőni. Kemény megfeddésre számíthat-tak, de nem tudni mi módon, hogy, hogy nem, de *"az urakat [mármint Apaffi tanácsosait] addig járták, hogy elnyomták a fejedelmet"*, vagyis sikerült lésszerelniök a fejedelem haragját, a most történt meg a felelősségre vonás. A feljegyzések készítője nem kísé-erte el a három talpraesett ügyeskedőt Fehérvárra, s a "meggyőzés" eszközeit nem sokszor foglalták írásba maguk az érintettek. Mi több, olyan eszélyesen forgolódtak, hogy a maguk oldalára állították az udvart, a kancelláriát, aminek az lett a közvetlen köve-tkezménye, hogy most már a bírót és három társát hívták Gyulafehérvárra ráncba szedés végett. *"A tanács mind elmene [nagy lehetett az ijedelem], nemsok maradván benne, hanemcsak aki nem mehetett valami nyavalyája miatt"*.

Pillanatnyi győzelem, s annál is kétségesebb, mert a külső tanács este összegyüleke-zett Moldvai Márton mézárasmester házánál, s úgy döntenek, hogy a bírót után ered-nek. Mit lehet tudni, hogyan forgatja ki az igazságot Szócs Zsigmond, a főbíró vagy akármelyik ékebb szavú esküdtpolgár. A fejedelem pedig hajlik arra, hogy mindig annak adjon igazat, akivel éppen beszél, ezúttal visszajára fordíthatja a tegnapi hatá-rozatát.

A fejedelmi udvarban azonban az uralkodó színe elé sem jutnak. (Apaffi naplója itt is hallgatásba burkolózik.) Január másodikán azt jegyzi föl csupán: *"Jött a tömösvári basa követe hozzám, hozott egy lovat ajándékba."* Ismerjük el, nagyobb élvezet ajándékot

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

kapni, mint torzsalkodó városfeleket meghallgatni, igazságot osztogatni. Naplóíró régi polgársorsunk viszont úgy értesült, hogy Bánffi Dénes és Teleki Mihály fejedelmi tanácsosok a vásárhelyiek közül volt kit megpirongatott, másokat lehardott. (Ekkor még töretlennek látszik az egyetértés a két főúr között, de alig egy esztendővel később Teleki csellel veszejti el politikai ellenfelét, Bánffi Dénest, akit Apaffi ki is végeztet feleségárulás címén.) Így tehát a városi magisztrátus nyakonöntve, leforrázva, megfélemlítve érkezett vissza Vásárhelyre. "Ugy jüttek haza — mondja a szemtanú —, hogy ithon eligazítják [a város dolgát] és megbékéllenek egymással."

Az 1673. újesztendő harmadik napján kerülnek haza Gyulafehérvárról. Ám ez az év sem úgy fog elenyészni, mint a megbékélés, a kiengesztelés ideje. Éppenséggel az ellenkezője történik. A tavaly megválasztott régi tanács nem akar lemondani tisztjéről egyelőre. Semmiképpen sem kívánta, hogy leköszönése egyet jelentsen a külső tanács, a szenátus győzelmével, s a hűtlen közvagyonkezelés vádját legbuzgóbban terjesztők kerüljenek ez évben hatalomra. A szenátorok kötötték az ebet a karóhoz, hogy az ő *suffragiumok* ereje által választassék meg a magisztrátus, amint azt Bethlen János, Daczó János és Michael Sigismundi az egyezségben kikötötték, a "város népének" engedve ezzel.

Vízkereszt napján, pénteken már nem lehetett tovább halogatni a kibúcsúzást, s azért a városiak felgyűltek a vártemplomba. Amúgy is templomozás volt azon a napon, a protestánsok ilyenkor emlékeznek meg a Három Királyokról. Az istentisztelet után a külső tanácsbeliek felszólították a város régi előlülőit, hogy vonuljanak át a városházára, és hagyják el hivatalukat. A nép a templomban maradt az eredményhirdetésre várva. S minthogy az mindegyre késett, többszöri követ- és üzenetváltás zajlik a tanácsháza és az isten háza között, folyvást sürgetik az ótanácsiakat, hogy adják át helyüket az újaknak. De a régiek megkutyálták magukat, csökönnyösen ragaszkodtak hatalmukhoz, azért sem búcsúztak ki, a község hasztalanul türelmetlenkedett a hideg és egyre sötétebb vártemplomban. "Azért elcsúszott az idő, semmi dolog véghez nem mehet, csak sok hiában való kiáltozás tölt el mind a két fél között."

Másnap folytatódott a kínos közbűrés. A tanács a hivatali helyiségében ülészik, a többiek Borbély Balázs portáján iszogatnak, füstöt eregetnek, de lassan már lángot is okádnak, ugyanis a régi tanács szífvóskodik, maradni akar. Egy harmadik társaság — nevezzük őket óvatos bírópártiaknak — szintén összedugta a fejét Rozsnyai Lakatos János polgár házában. Viszik a szót, találkozásokba bocsátkoznak. Olyan feszültség ülhette meg a lelkeket, mint századunkban, mikor egy egész ország lesi feszűlten a médiákat a választások első eredményeit várva.

A kezelhetetlen helyzetet a szenátus huszárvágással próbálja megoldani, hiszen minden kérés és fenyegetőzés kicsorbult a székéhez ragaszkodó régi magisztrátus keménységén. Maguk veszik tehát kezükbe a választást, mert az évenkénti kibúcsúzás megtagadása nyílt törvénytírást, a városi demokrácia arculcsapását. "A város népe azért választák Baxai Gáspár Jánost [a 18. századi másoló tollbotlása, nyilván, Bakcsi, alias Szilágyi Császár János neve helyett, mint az a továbbiak folyamán a névtelen krónikából kiderül]; öregpolgároknak [azaz olyan esküdteknek, — akik már korábban is viselték ezt a tisztséget] Brassai Császár Györgyöt, Nyíró Szabó Mihályt, Nyíró Szabó Istvánt [neve még többször felmerül ellenjelöltként, ugyanis a nyugtalankodók teljes bizalmát bírta]; a város népe közül választák Moldvai Mártont, Varga Jánost és Daniel deákot. Kövéteket küldte a város népe a bíró után a tanácsba, két nemesembert [...], kik által kihívaván a tanácsból Császár Jánost, megízenték neki, hogy bíróvá választották."

A belső tanács kellemetlen meglepetéssel veszi tudomásul, hogy a bíróválasztás immár megesett a feje felett, s ezért meg akarja szorongatni a frissiben főbíróvá emelt Császár Jánost: "Kénszerítették arra, hogy amely hittel megesküdött a tanácsnak, amellet maradjon meg. De más rendbéli követek érkezvén utána — tudósít percről-percre a vá-

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

sárhelyi események kortársa — *Császár János csak fölkele és elméne a város népéhez, azt fogadván a tanácsnak, hogyha bé nem hívják a tanácsot közikbe, visszaszajön.*"

Figyelemre méltó politikai érzékre vall: a hatalom közelében Császár hazárdírozik. Látszólag kompromisszumot ajánl, elfogadja a főbírói tisztelet, de a régi tanácsnak adott esküjét sem szegheti meg, másfelől választóinak bejelenti, csak abban az esetben hajlandó beülni a legmagasabb tisztségbe, ha a két tanács *közvetlenül összeül tárgyalni.* Am ha mindkét tábor mereven ragaszkodik álláspontjához, Szilágyi alias Bakcsi János könnyen a pusztá földön találhatja magát. Van némi erkölcsi és anyagi fedezete, ugyan is egyike a legvagyonosabb vásárhelyi céhmestereknek, tőle még a nagyságos Apaffi fejedelem is kölcsönként az ország adójába egy nagyobb összeget, mint emlékezhetünk, 1671-ben.

A dolgok ebben a helyzetben azonban, szerencsére, jobbra fordulnak, a két ellenséges testületben felülkerekedik egy pillanatra a józanság. Együttesen jelölik ki és választják meg a belső tanács tagjait, az esküdteket és a jegyzőt. Császár Jánost "*meg is eskették erős hittel a város igazságának kiszolgáltatására*". A többiek beiktatását, juramentumának bevételét, minthogy öreg este ereszkedett már a városra, későbbre halasztják.

Más oknál fogva sem volt idő az esküdtek szabályszerű eskütételére, előkerültek ugyanis a régi sérelmek, amelyek fellobbantották megint az egyenlenséget. Mit tehet ilyenkor egy bölcs és harcokban megfáradt társaság? Kiejti a békebontókat, a legvérmesebb veszedekőket, megszabadul a "nehéz emberektől". Így cselekedtek derék egykori városfeleink is 1673 januárjában. A veszetesek között van Csapai István deák is, aki, természetesen, nem egykönnyen nyugszik bele kisemmizésébe.

Néhány nap elteltével beiktatják a negyvennyolc tagú belső és külső tanácsot, és elindítják őket egy esztendőre a hivatalviselés útján.

Azaz csak indítanak, ha Szilágyi Császár János, az új városbíró nem ragaszkodik négy göröcsösen **András deák** személyéhez, aki a város jegyzője lett, "*jóllehet a város népe megesküdött volt, hogy [András deák] soha többé notarius nem lesz*". A polgárok reakciója nem várat sokat magára, felbátorodván a napokkal korábban aratott sikereken "*a város népe felzendüle s a tanácsházára reámene, s székiből ki akarnák húzni [a deákot], és nagy gyalázatjára felkelvén, kiméne a tanácsházból és elméne szégyennel a maga házához.*" Remélhetjük, vége a huzavonának, jönnek végre — nagyon elszürkült szófördülattal élve — a munkás hétköznapok.

Ugyan kérem! András deák elzavarásának ügye túlbukik a város határain, és a vásárhelyiek fejére vonja ismét a fejedelem haragját. A mérce mindinkább betelt. "*Értesülvén, hogy némely agyafűrt, elméjeket nyughataatlankodó városi renden levők közül valók*" kivonták székiből a jegyzőt, mely cselekedet teljesen törvénytelen, megparancsolja március 14-éről Fogarasból, hogy a mondott deákot hivatalába visszahelyezzék. Figyelembe véve, hogy a vásárhelyi krónikás hallgat **András deák** "rehabilitálásáról", valószínűleg látszik, hogy a városiak elengedték a fülük mellett Apaffi parancsát. A névtelen naplóíró tudósításában most bukkan elő a viszálykodás igazi oka: "*Azt kívánná az új tanács, hogy tizenegy esztendőről [1661-1672] való számot adjon az ótanács, de azok nem akarák*". Ilyenkor egy valamire való magisztrátus úgy tesz, mint az újkori parlamentekben a kétségbeesett ellenzék — kivonul. A számadást követelők tehát faképnél hagyják az ótanács tagjait, összegyűjtötték városi híveiket, a szenátorokat és "*exactorokat [számvevőket] választottak, akik az számvitelt, melyet a bíró eléad megszámlálják és számba vegyék, s mindeneket igazán felírjanak*".

Krónikásunk, aki rokonszenvével a hatalom régi birtokosait tünteti ki, nem kendőzheti el az ügyet: a város vagyona megcsappant, a várban felhalmozott javak illetéktelen kezekbe jutottak, szétherdálták azokat. A maradékról követel pontos kimutatást az újonnan választott tanács, hogy a későbbiekben senki ne vádolhassa őket azzal: emezek is osztoznak a hűtlen vagyonkezelés bűnében a régikkel együtt. Nem tudni, miként

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

dőlt el a számadás dolga. Valószínűnek látszik, hogy ugyanolyan patthelyzet állt elő, mint egy esztendővel korábban, mert a továbbiakban a krónikás arról szól, hogy megegyezés született, a viszálykodásra okot adó dolgokra borítottassék fátol.

Nem csupán a városi vagyon került ebek harmincadjára, hanem a **schola particula**, a marosvásárhelyi városi iskoláé is. 1659 és 1665 között kisbúni Bethlen János kancellár 2000 forintos adományt tett az intézet javára, melynek kamatait, évente száz-száz forintot, tíz deák között kell szétosztani ösztöndíj gyanánt. A pénzt a városi tanács kezeli, ő adja ki a jutalékot, mint erre az akkori bíró, Császár Nagy János és társai esküvel kötelezték magukat. Az 1673. június 13-án született megegyezésből kiderül:

"Az úr, Bethlen János uram pénzét is végső igazításba venni ígérik bírák uramék, s ha mit bizonyosan megmutogathatnak az város közönséges szükségére költnék lenni, acceptáltassék [fogadtassék el]; ha mi részről pedig bizonyos és hiteles számot nem adhatnak, az kiknek kezekben forgott azon pénz, azoknak posteritássi [családja, utódai, örökösei] tartozzanak eligazítani s contentatiót [elégítetelt] tenni. Egyéb ha mi legatumok [adományok, alapítványok] lehetnének, kiváltképpen az ecclesiára nézendők, elhozván Isten öfelsége karácson idejét, a bírák uramék végső igazításba venni ígérik azt is, megmutogatván mi volt, s hová költ az, mi az ökegelmek kezében forgott. Ha kinek mi írogatás, commissiok, relatoriák [megbízó levelek, —jelentések], avagy egyéb ezen vétkek materiát, scissiot [szakadást], veszekedést illethető levelek kezeznél volnának — személyválogatás nélkül mindeneket —, kiki hiti kötelezésével hazájához való szereteti s lelke veszedelme alatt tartozzék megégetésre a tanácsnak beadni, hogy azoknak imitt-amott való olvasgatásokból ezután is újabb való veszekedés ne következék ez helyre, avagy hazára." Koncz József, az okirat közlője hozzát teszi az utókor minden keserűségével, hogy "e pont alattiak elég világot vetnek a városi tanács és polgárok akkori egyenlenségére, és, hogy mily hű sáfárai voltak az iskolai és egyházi javaknak".

A kedélyek megnyugtatására — mint láttuk — a város tanács mit sem törődve Bethlen János ajánlásával, 1673 áprilisában bizottságot nevez ki, amelyik szétosztja a nyílföldeket a polgárok között a városi adófizetés nagyságának függvényében. Azután az 1662-es török "látogatás" óta megrongálódott vártemplom tornyába két új harangot vonnak föl.

A folytonos belviszály elsimításába, a jelek szerint, a kálvinista prédikátorok — 1660-tól kezdődően két pap is szolgált a városban, Naményi Mihály és Dévai János — egyike is beleszólt. Nem kellett túl sokat hegyeznie a fülét, hogy a csatározásokról hírt szerezzen, hiszen az összecsapások úgyszólván a színe előtt játszódtak le, a vártemplom közelében, a tanácsházán, valamelyik várban lakó polgár portáján, sőt olykor éppen séggel az isten házában, ahol nem egy ízben országgyűlést tartanak az erdélyi rendek. A végeredmény felől rekonstruálva a közbjátékot, a prédikátor a tanács mellé szegődött véleményével (vagy felkérésre tette volna? ma már nem deríthető ki az egyházi iratokból sem), és a szószékről egy vasárnapon megfeddte, kipredikálta a békebontókat, Csapai Istvánt, Kovács Istvánt és Egyed vagy Enyedi Szócs Istvánt. Emezek a nyilvános megszegényítésre a maguk indulatos módján feleltek: minden bizonnyal megfenyegettek a jámbor prédikátort, városzerte becsmérelték. (Van erre példa Marosvásárhely városi jegyzőkönyvében tíz-húsz esztendővel korábbról!) Am ez már nem kizárólag a város belügye, hiszen az ország első egyházát érte bántódás, és a fejedelem a református hit és eklézsia legfőbb védelmezője.

Más forrás is megerősíti feltevésünket. A marosvásárhelyi szücsök céhének jegyzőkönyvében is visszhangot kapott az eset. A főbíró — Szilágyi Császár János — és a tanács értesülvén a prédikátor ellen indított hajszaról, kit Enyedi vagy Egyed Szócs, Kovács István és Csapai el akartak úzni Marosvásárhelyről, felkérlik a szücsöket és minden bizonnyal a többi kézműves testületet is, a szabókat, mészárosokat, kádárokat, valamennyi privilégiummal rendelkező becsületes céhet, hogy hívják össze tagjaikat és

rendezzenek "referendumot", akarják-e a mostani papot marasztani, avagy új igehirdető kerüljön a katedrara. A céhmesterek, köztük a szücsök is, eleget tesznek a kérésnek: "Elvöttük az kegyelmed üzenetit — írják válaszul a főbírónak —, melyből megértettük, mi végre kellettnek be[csületes] szöcs c[éhet] convocáltatnunk, hogy tudniillik lelki tanítóinknak avagy praedicatorainknak conturbálásában [megzavarásában] igyekezzenek némely lelkeket nem szerető emberek; ezt is megértettük, mit kíván kigyelmetek, hogy jó lelkiismerete szerint való voxát [véleményét, szavazatát], avagy értelmét vennök egyen-egyen minden be[csületes] mesterembernek". A második levélfogalmazványban — ugyanis a cégjegyzőkönyvben csak a válaszok "piszkozata" maradt fenn — még világosabban benne áll: "lelki tanítóinknak megmaradása felől avagy nem maradása felől" kell egyenként véleményt nyilvánítania minden szücsnek. A voksok, sajnálatunkra, hiányoznak a jegyzőkönyvből, de a végeredmény felől nem hagynak kétséget a későbbi adatok, ugyanis sem Naményi, sem Dévai tiszteletesnek nem kelle kifiznia Vásárhelyből, 1677-ben még mindketten szóltak a vártemplom szószékéről a gyülekezethez. Az egyházi iratokban sem bukkant más adatra dr. Farczady Elek, aki megírta a marosvásárhelyi református egyház történetét századunk ötvenes éveiben.

A városi tanács a bekért vélemények birtokában tesz panaszt a fejedelemtől Csapaiék ellen, s nagy valószínűséggel a református püspök is hasonló jelentést kapott Marosvásárhelyről.

Késő tavasszal fut be a fejedelemhez a *relatoria*, nyugodtan fordíthatjuk feljelentésnek. A felindult Apaffi haragos válaszát hozza a futár. Az intő eleje (kelt május 8-ról, az Úr 1673. esztendejében Gyulafehérvárról) még alig sejtet valamit az uralkodó lelkiállapotából. A kancellária titkára, vélhetően a kipróbált és szolgálatkész Lugossi Ferenc ura nevében és képében ezt veti papírra: "Felette nagy búsulással, s fejedelmi méltóságunk sérelmével értjük, micsoda böcstelenségeket követtenek légyen városokban levő praedicatorokon; azonban mind ez máj napig nem szüntének meg magok között egyenetlenkedni és vizálynodni." A nehezen kikínlódtott decemberi egyezséget is felrúgták, "nem tartván magokat tőlünk, s az nemes országtól rendeltetett commissariusoktól elejebbe adott uniohoz."

A feddő mondatok lassú hullámvázának egyszerre vége szakad, a különben bibliásnak és szelídnek ismert fejedelem hirtelen hangot vált. Látjuk-halljuk, hogyan pattan fel a székből, föl s alá járkál szobájában, mint lovalja bele magát a fölháborodásba, csakúgy odasújtja a kemény szavakat a megszeppent Lugossinak:

"Parancsoljuk azért igen serio [komolyan], tudtotokra lévén az, hogy mi fizetünk praedicatorjoknak, azonban a köztök levő egyenetlenségek is, mind itt Fejérváratt, s mind ott az commissariusok által mint complanálódtanak [rendeződték el], ki-ki papját megbecsülje, bírjától s a tanácsi rendtől függjön mindenekben." Figyeljük meg, a mondatok rövidülnek s felgyorsulnak, a vesszők rövid parancsokat ütemeznek. És Apaffi Mihály teljesen elragadtatja magát, torkig van a vásárhelyi belviszályal. "Mert megnyugodva légyenek az áruló, beste kurva fia, valakik mind egy s mind más egyenetlenségnek okai lesznek, bizony rövid nap a sóaknába hányatjuk őket, mert elúntuk a miattok való sok búsulást."

A titkár felolvassa a levelet urának, aki hallgat, egyelőre nem fűz hozzá semmit. Lugossi uram, úgy tűnik, szó szerint tolmácsolta írásban a fejedelem szavait. De a nagyságos fejedelem még mindig nem adta ki magából a felgyülemlett dühöt.

— Adja csak ide, Lugossi uram, azt a levelet! — mondja secretáriusának.

— Szolgálatjára — nyújtja készségesen a deák a sárgás ívet.

Apaffi átfutja maga is, majd kikapva a kalamárisból a pennát, saját kezű dorgatóriummal súlyosbítja a levél erejét.

"Higyjétek, tanácsok" — rója sebesen a betűket, s itt felnéz, megkérdi Lugossi Ferencet, hogy is hívják azokat a vásárhelyi kurafiakat?

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

A titkár már fejből is tudja, hiszen annyi panaszoslevél és litigálódás főszereplője, így aztán nehézség nélkül sorolja a három nevet: *"Csapai, Kovács István, Egyedi, hogy ha mégis efféle tumultusokra okot adtok, közelebb vívén Isten, szemben leszünk véletek"* Vásárhelyen!

Nyílott erre alkalom? Dacoltak volna tovább is a "beste kurva fiai" a fejedelemmel magával, papjukkal, a városi tanáccsal?

A későbbiek ismeretében részben rábólinthatunk a feltett kérdésre. Igaz, a lelkészről több szó nem esik, de a városi viharokról annál inkább. (Dr. Farczady Elek a már említett vásárhelyi egyháztörténetében kitér erre a haragos Apaffi féle intőre, ám ő arra gyanakszik, hogy Csapai, Egyed és Kovács a presbiteriánus mozgalom hívei közé szegődtek volna, ezért olyan kemény a fejedelem levele, ennek azonban sehol másutt nyoma nincs, ilyformán sokkal földönjáróbb magyarázata van az intőnek.)

Valamiféle fékező hatása azért csak volt a fejedelmi szónak, a sóknába hányatás fenyegető közelségének, ugyanis 1673. júniusában végre sikerült kiegyezniök a hatalómért birkózóknak. A tanácsháza hátulsó szobájában a fogadott békebírák színe előtt — ezúttal vásárhelyiek vállalták magukra a hálátlan feladatot — létrejött az alku. Hat pontban egyeztek meg, anélkül, hogy a sérelmeket valóban orvosolták volna, csupán tüneti kezelést alkalmaztak, de már ez is üdvösebb volt, mint az áldatlan viszálykodás örökös fenntartása. Hiszen azt beismerték, és nyomban tiltalmazták is, hogy *"Egyik fél vagy rend közül is a tanács híre, engedélye és consenzusa nélkül —, mint eddig, hogy kiki felkapta magát, s a Fejedelmet s más nagy rendeket búsították helytelenül, s az szegény városra nagy nehézségeket vontak alkalmatlankodásokkal — meg ne merészelje cselekedni"*. Az ellenfelek azt is belátták, nem képesek egymás fölé kerekedni maradéktalanul. A város nyugalmat szeretett volna, ezért aztán az 1674-ben esedékes bíróválasztásig nem is hallunk "zenebonáról és háborúságról".

A közcsendesség lényege három bővített mondatban elfér:

— borítsunk fátylat mindarra, ami történt, a kölcsönös vádaskodásokra; akik efféle írásos dokumentummal rendelkeznek, melyek ismét kirobbanthatnák a viszálykodást, *"mindezeket öszveszedetvén, a tanács eleibe bévitéssenek, és az egész nép láttára tüzzel megégesse nek, hogy semmi azokban [az iratokban] többször elő ne kerüljön"*;

— a tanács a reábizott ingóságokról számot adjon, és éljen a város régi jó törvényei szerint;

— az egyezés megszegőit sújtsa pénzbírság, a tanácsbeliek kétszer annyit fizessenek, mint a szenátusi renden levők, s bárki rebelliót támaszt *"száz forint aranyon convincáltassék [bírságotlaltassék meg], ha kinek annyi erő jószága nem lenne, meghaljon érte."*

Úgy látszik, a kompromittáló iratok megsemmisítését nagyon komolyan vették egykori városfeleink, ugyanis a marosvásárhelyi levéltárban őrzött városi jegyzőkönyvekből hiányoznak azok az oldalak, világosan látszik, hogy kitépték őket, amelyek a bíróválasztás körüli huzavonára, csendháborításra vonatkoznak!

Az újabb fordulóra csak az 1674-es városi tisztújítás alkalmával kerül sor. A régi rendbontók a jól bevált "forgatókönyvet" veszik elő. A várbeli tanácsházban egyik választást ejtik meg, míg a "város népe", a külső tanács maga is választ főbíróját saját ízlése és vérmérséklete szerint. A tekintélyesebbek **Nyerges Györgyöt** találják a legalkalmasabbnak a város élére állítani, s a hat esküdtet is nagyobb összezördülés nélkül jelölik ki. Lent az alsóvárosi régi tanácsházán a szenátori renden levők, Csapai István és társai viszont **Nyíró Szabó János** személyében állapodnak meg. Igen nagy dilemma elé kerülhetett a derék posztónyíró mester: tekintse talán magát a város népétől kívánt főbíróknak, avagy érje be az esküdt szerényebb szerepével, ui. a várbéli tekintélyesebb céhmesterek szintén gondoltak rá, s beválasztották a főbíró hat közvetlen segítőtársa közé? Legyen másodrangú tisztségviselő, midőn lehetne az első ember Vásárhelyen

VISZÁLYKODÓ VÁSÁRHELY

egy évre? Nyíró nem rendelkezik Szilágyi Császár játékos vénájával, gyávább is, vagy inkább szereti a békességet — ilyformán félreáll, s lemond Nyerges György javára.

Az említett forgatókönyvhöz tartozik, hogy e fényes alkalom nem múlhat el csetepaté nélkül. *"Estve későn, mikor lekísérte volna a tanács a bírót [Nyergest], a Császár János háza előtt reájok rohanának a város népének rosszával, alighogy le nem vagdalták a tanácsot a bíróval együtt. A város népének java ott nem volt. Ugyancsak a tanács választása állott meg — jelenti ki alig palástolt kárörömmel a névtelen vásárhelyi — a város népe választása pedig füstbe ment"*.

A két testület közötti nézetkülönbségek — szinte már fölösleges is erre kitérni — 1675-re ismét lángba borították a kedélyek gyúlékony avarját. A választási harc ismét tetőzik, a nagy és örök kérdés: ki legyen a főbíró a tornyos városban? A külső tanács azt akarja, hogy őket is vonják be a választásba, amiről a patríciusok hallani sem akarnak. Fönn a várban Nyerges György szelíd kibúcsúztatását követően ismét **Szilágyi Császár alias Bakcsi János** kerül a város élére. A másik "párt" **Nyíró Szabó Istvánt** látná szívesebben ugyanebben a tisztségben. Am a patríciusok tanulván a korábbi választásokból, megtették a szükséges óvintézkedéseket. Amikor az ellenzék Egyed István vezetésével (ő sem ismeretlen számunkra, hiszen egyike azoknak, akiket Apaffi sóaknába hányatna rövid nap, ha nem csillapodnék) *"felkelének és elindulának, hogy a várba bemenjenek és ők válasszák meg a bírót"*, meglepve tapasztalják, hogy *"a vár kapuja be van zárva, a kisajtó is be volt szegezve, hogy a város népe bé ne mehessen háborúság csinálni. A város népei bé akarták vágni a kisajtót, de végre megnyitatták."*

Történt, ami történt, Károli Gáspáron nevelkedett krónikásunk láthatóan elunta a tudósítást a szüntelen háborúságról, ezért csak annyit jegyez föl szűkszavúan: *"És ugyan a tanács választása állott meg."* Itt érnek véget a vásárhelyi névtelen polgár naplójegyzetei, de a "cégéres vetkek" elkövetői nem egykönnyen hagyták magukat földbe döngölni, erre mérget vehetünk...

Egy közismert német szállóige szerint a középkorban azt tartották, hogy a város levegője szabaddá teszi az embert. Marosvásárhely polgárai igencsak tágan értelmezték a szabadságot: akkor civakodtak, acsarkodtak egymásra, amikor csak alkalom nyílt erre. Másutt sem volt különkül, hiszen a vélemények sokfélesége, akár átok, akár demokrácia — alapvető emberi sajátosság, mindig a felszínre kerül, valahányszor egy közösség választás előtt áll. A régi emberek gyakran érezték úgy, hogy igazságtalanságot, méltánytalanságot követnek el ellenük a hatalomban lévők. A mai közember érzései nem sokban ütnek el ettől a vélekedéstől, érzéstől. Talán a 17. század embere egy városi közegben, melyet magáénak ismert, szabadabban eresztette ki szenvedélyeit, gátlástalanabban adhatta át magát primér felháborodásának, agresszív ösztöneinek kevésbé tudott parancsolni. Ma fitymálva jegeznénk még, nem volt politikai kultúrájuk. Igen, ám ennek kialakításához évszázados demokrácia kell, s ebben Erdély a 17. században éppen hogy csak belekóstolt, amikor a század végén már el is feledteték vele az ország új urai.

A fejedelem, láthatóan, ritkán ereszkedett alá az efféle csetepatékba, csak akkor szánta rá magát az aktív közbelépésre, ha fejedelmi méltóságán, az ország egyházán esnék csorba, vagy ha egy város működőképességét a csőd, szétzüllés fenyegeti. Azt is hozzá kell fűznünk, hogy a főhatalom inkább tisztelni, értékelni kezdi a városokat. Bethlen Gábor óta különösen. Az egész társadalom megítélésében a szabad királyi városok hitele, tekintélye megnövekedett, hiszen az ország gazdagságának és gazdaságának egyik legfontosabb forrásává vált a kézműves ipar és a jóforgalmú, élénk kereskedelem.

(1994)